

УДК 378.4.096:80:016:82:09-051(477.83-25)

“КОЛЕКТИВНИЙ ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ” ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ

Галина П’ятакова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Розглянуто особливості “колективного творчого портрета” як жанра, який досліджує автора, його творче обличчя. Виділено чотири етапи у процесі підготовки “колективного творчого портрета”, типи та структура. Доведено, що викладання матеріалу на заняттях за допомогою “колективного творчого портрета” сприяє формуванню літературознавчих компетенцій у філологів.

Ключові слова: “колективний творчий портрет”, літературознавчі компетенції, біографія письменника, методика викладання літератури, магістр-філолог.

Формування літературознавчих компетенцій у магістрів-філологів відбувається в декілька етапів: у процесі засвоєння загально професійних дисциплін (ЗПД), спеціальних дисциплін (СД), факультативів (ФТД) на рівні бакалаврата та дисциплін напряму спеціалізованої підготовки (ДНМ), спеціальних дисциплін магістерської підготовки (СДМ). На заняттях з курсів “Вступ до літературознавства”, “Теорія літератури”, “Історія літератури”, “Історія світової літератури”, “Національна література”, “Методика викладання літератури”, спецкурсів та факультативів літературознавчого циклу формуються головні компетенції філолога.

У методиці викладання літератури у загальноосвітній та вищій школі шукають ефективні методи та прийоми вивчення біографії письменника з урахуванням вияву особливостей авторської особистості в творах різних жанрів.

У працях В. Дробот, І. Каплана, В. Марацмана, Н. Подвицького, Л. Хвана, Л. Шеймана та інших досліджено шляхи та способи засвоєння й викладання біографічного матеріалу, визначено мету, завдання, які стоять перед вчителем-словесником та викладачем літератури, сформульовано головні принципи, методи та прийоми засвоєння біографічного матеріалу на заняттях.

Проблему “портрета” досліджено в працях М. Андронікової, В. Баранова, Г. Вдовіна, Н. Гусевої, Л. Зінгера, І. Журавльової, О. Журбіної, О. Маркової, В. Лідіна, М. Мезенцева, Л. Сретенської, В. Смірної, Н. Турунен, та ін. Термін “творчий портрет” можна визначити як жанр, який досліджує автора, творця, його творчий облік, аналіз морально-філософського змісту творчості, життєво-соціологічних його витоків та художньо-естетичної своєрідності.

Мета статті – розглянути особливості, типів, структури колективного творчого портрета та методичних рекомендацій з його проведення на заняттях з “Методики викладання літератури”.

Аналіз сучасних посібників та підручників з “Методики викладання літератури” дає підстави виділити серед принципів, яких потрібно дотримуватися у процесі вивчення та викладу біографії письменника, принципи науковості, єдності змісту й форми, емоційності та історизму. Магістр філології повинен засвоїти, активно спиратися у своїй майбутній діяльності на такі мистецькі закони як єдність змісту твору та наратора (розкриття естетичного ідеалу письменника); поєднання свободи й необхідності в контактах системи “літературний твір–читач” (унікнення моралізаторства під час аналізу твору); єдність читання, сприймання й аналізу (поєднання сприймання й уяви читачем картин і образів твору); читач – суб’єкт аналізу (уявне перенесення читача у світ описуваних подій). На наш погляд, виконати успішно ці завдання допоможе ознайомлення зі специфікою та подальше впровадження на заняттях “колективного творчого портрета” (КТП). Цей термін належить образотворчому мистецтву й визначає конкретну людину або групу, де передано, відтворено індивідуальний образ людини, розкрито його внутрішній світ, сутність його характеру [1].

У літературно-художній критиці термін “творчий портрет” – це жанр, який досліджує автора, творця, бо “індивідуальність художника, його творче обличчя знаходять вираження у творчому портреті, у монографічній характеристиці, художній діяльності письменника, режисера, актора, живописця, музиканта та ін.” [2, с. 170]. Творчий портрет, це й “аналіз морально-філософського змісту творчості, життєво-соціальних його витоків, художньо-естетичної своєрідності і, нарешті, його біолого-психологічних передумов” [3, с. 173].

У мемуарно-біографічній літературі пробують розглянути “колективний творчий портрет” як збірник спогадів, який представлений кількома різними авторами про митця слова, кожен з яких окремо й разом доповнюють один одного та створюють портрет, який запам’ятовується [4]. Прикладом може бути збірник спогадів про К. Паустовського, представлений різними авторами [5, с. 109–110].

В одному збірнику можуть бути подані характеристики кількох письменників, кожен з яких додає свої індивідуальні фарби, свої риси до зібраного портрета письменника-сучасника. Це ще одна спроба визначення “колективного творчого портрета” [6, с. 34–35].

У мовознавстві під “творчим портретом особистості” розуміють жанр професійного мовлення, який створюють у конкретних навчальних ситуаціях з метою зацікавити учнів творчістю письменника, допомогти проникнути у його лабораторію, залучити до уважного вивчення творчої спадщини майстра слова [7].

Отже, будемо розглядати КТП як різновид інформаційної монологічної оповіді педагога про групу творців; як спосіб систематизації біографічного матеріалу з поглибленням відомостей про творчу біографію письменника [8].

На заняттях з літературознавчих і методичних дисциплін магістр вчиться зіставляти біографічні факти, історичні події, різні світосприйняття творців художніх текстів, їхні творчі манери тощо. Це допомагає філологам сприймати літературу як єдиний текст, а творчі долі письменників як елементи ланцюга єдиного історичного та літературного процесу [9].

Літературознавча та методична підготовка магістрів філології ознайомлює їх з трьома рівнями вивчення біографії письменника як за шкільною, так і за програмою

вищої школи. Магістранти вивчають стислі біографічні дані, нариси життя та смерті письменників, оповідь про їхній життєвий і творчий шлях.

На заняттях з “Методики викладання літератури” потрібно разом із впровадженням інтерактивної технології ознайомити студентів з нетрадиційними методами та прийомами викладу біографії письменника на уроках у школі. Це такі методи, як виклад *біографії письменника засобом художнього нарису*, виклад *біографії “плямами”*, який дає змогу викладати біографічні епізоди в різних тональностях, поєднувати трагічні епізоди життя письменника з комічними, задушевні сцени з офіційними епізодами. Важливим для розвитку творчих здібностей учня є й *виклад біографії письменника з творчими завданнями*, який допомагає учням перевтілитися у письменників та написати ще одну книгу про життя та творчість, наприклад, поета-романтика Д. Г. Байрона.

Ознайомлення з біографією видатної особистості передбачає відшукування відповіді на головні запитання: “Як письменник став особистістю, що допомогло розвитку його таланту, хто сприяв його творчості”. Застосування методу “*виклад біографії у зв’язку з характеристикою епохи*” допомагає навчити студентів орієнтуватися в історичній обстановці, в епістолярних документах, у біографічних фактах про життя рідних, друзів, аналіз яких допоможе розібратися у всіх складних суперечностях життєвого шляху письменника [10, с. 27–32].

Кожна доля людини пов’язана з числами, датами, які характеризують її ріст, її життєвий доробок. Викладаючи *біографію за допомогою дат* письменника, вчитель повинен ретельно вибрати лише ті дати, які є визначними у його діяльності. Не можна перенасичувати датами біографічний матеріал, це не сприяє засвоєнню, а також погіршує позитивний настрій.

Літературознавча підготовка магістрів дає змогу ознайомлюватися з біографіями письменників на оглядових та монографічних лекціях. В умовах дефіциту навчального часу і вчителі, і викладачі часто намагаються подати достатньо стислі біографічні дані кількох письменників задля характеристики літературної доби або в процесі аналізу літературного твору. Викладач в такий спосіб може мотивувати студента для подальшого ознайомлення з особистістю конкретного митця слова. Фактично, біографії письменників студенти вивчають самостійно.

Тому вважаємо, що важливим є ознайомлення магістрів зі специфікою викладу матеріалу за допомогою КТП, оскільки це жанровий різновид інформаційного монологічного висловлювання педагога про дружні або творчі об’єднання (літературні школи, угруповання, спілки), які містять і факти про історію виникнення, особливості взаємовідносин творців, і ті, що розкривають неповторний внутрішній світ, творчий облік особистості тощо. Таке висловлювання набуває категоріальних ознак тексту: інформативності, структурно-сислової цілісності, зв’язувального викладу, комунікативної направленості, модальності. Процес підготовки КТП уміщує 4 етапи: спонукально-мотиваційний, орієнтовний, виконання та контролю, які є обов’язковими для використання педагогом. На *першому* етапі педагог вибирає тему, усвідомлює зміст майбутнього повідомлення, обираючи літературу, ілюстрації тощо. Оформлення структури та композиції, складання плану або конспекту – *другий* етап КТП. На *третьому* етапі редагують та адаптують письмовий текст до усного мовлення. На четвертому етапі відбувається виконання мовлення, яке відображає рівень попередньої підготовки та специфіку мовленнєвої ситуації.

Магістрантів потрібно ознайомити з такими типами КТП, як *подвійний* або *спільний* портрет (А. Ахматова і М. Гумельов); груповий портрет (Ліцейські друзі А. С. Пушкіна); *портрет колективу* (“Акмеїсти”, “Футуристи”), *соціально-масовий портрет* (поети-романтики, письменники російського зарубіжжя). Враховуючи підхід за “змістовим стрижнем”, виділяють такі портрети: *дружній* (“Поет і художник. Пушкін і Брюлов”); *топонімічний* (“Босфорський час Стамбул. Байрон – Бродський”); *антагоністичний*, або *контрастний* (В. Блейк – Ф. Тютчев); *хронологічний* (золота доба поезії, поети срібного століття); *біографічний* (поети російського зарубіжжя старшого покоління); *тематичний* (баталісти М. Лермонтов і Л. Толстой); жанровий (поети-барди ХХ ст.) та ін.

За своєю структурною організацією КТП уміщує зачин, вступ, головну частину, завершення та висновки. *Зачин* підготовлює студентів до сприйняття монологу педагога про творчі спільноти, у ньому формулюється ставлення до слухання, сприймання, іноді подають запитання, на які повинні відповісти студенти у кінці лекції.

Цікавою, на наш погляд, є підготовка до соціально-масового портрета письменників російського зарубіжжя. Викладачу потрібно ознайомитися з книгами О. Одоєвської “На берегах Сени” і “На берегах Неви”, які нададуть монографічно-художній матеріал про життя в еміграції З. Гіппіус, Д. Мережковського, Г. Іванова, І. Буніна, Н. Теффі та ін. Через спогади, бесіди письменників російського зарубіжжя, літературознавчі суперечки та дискусії зібрання “Зеленої лампи” можна по-іншому уявити образи М. Гумельова, І. Северяніна, В. Ходасевича. Ліпше зрозуміти трагічність життя письменників в еміграції, відсутність постійного читача, віддаленість Батьківщини допоможуть слова Петрарки: “Я не хочу, щоби мене через триста років читали. Я хочу, щоби мене любили”, – які будуть емоційним рефреном на лекції, зможуть активізувати студентів. Такий зачин сприятиме розгорнути дискусію в кінці лекції.

У *вступі* педагог повинен не лише ознайомити студентів з предметом оповіді, але й повідомити про матеріал та проблематику дослідження на занятті. Ця частина КТП має й психологічні завдання: зацікавити, захопити, переконати слухачів. Для цього можна застосовувати образи мистецтва, які викликають певні асоціації та здатні концентрувати увагу студентів, цікаві факти або повідомлення, звернення до аудиторії, її інтересів тощо. Головним є зв'язок вступу з цілим текстом, співвіднесення його із загальною темою.

Наведемо приклад вступу як частини КТП на монографічній лекції за темою “Життєвий та творчий шлях О. Блока”. Створити емоційну атмосферу на лекції, присвяченій життєдіяльності й творчості О. Блока – яскравому представнику й теоретику російського символізму допоможуть маловідомі сторінки дитинства поета. Викладач підбирає низку поезій І. Фета, Ф. Тютчева, Я. Полонського, А. Майкова, які звучали у літературній вітальні Бекетових та можуть схарактеризувати творчу атмосферу у домі ректора Петербурзького університету, яка формувала естетичні та поетичні погляди молодого О. Блока. Оскільки лекція уміщує біографічний портрет як тип КТП, підготовка до неї повинна бути ретельною.

Головна частина уміщує матеріали, які розвивають головну думку, про яку йдеться у вступі. Ця частина повинна безпосередньо та різнобічно розкрити тему, дати відповіді на всі поставлені запитання до конкретної теми.

Готуючись до контрастного КТП, що характеризує поетичну спадщину В. Блейка та Ф. Тютчева, викладач повинен взяти до уваги те, що В. Блейк – представник романтизму в англійській літературі, а Ф. Тютчев належить до постмодернізму в російській. У центрі зіставлення – концепт природи у творчості поетів, в якому формуються такі “суперобрази”, як Океан, Небо, Стихія, Буря тощо, сповнені глибокої символічності. У поетичній творчості обох авторів природа майже завжди позбавлена якихось конкретних “географічних” рис, не стільки самоцінна, скільки паралельна до стану людини чи філософських міркувань над проблемами Всесвіту. Головним поетичним прийомом у ліриці обох авторів є антитеза. У В. Блейка це – невинність – досвід, дитинство – зрілість, святість – грішність. У Ф. Тютчева – хаос-космос, південь-північ, земля-небо тощо. Аналіз поезій цих авторів дасть змогу простежити вплив національної ментальності та традиції, встановити типологічно споріднені та індивідуально-відмінні риси поетичної манери двох поетів [11, с. 15–18].

Сьогодні викладач може застосувати принцип КТП для створення програми літературознавчого циклу. Прикладом може бути курс “Літературні угруповання міжвоєнного періоду” для магістрантів філологічного факультету українського відділення. Вивчають непростий період 1920–1930-х років ХХ ст. у літературі, інтерпретуючи художні тексти представників різних літературних об’єднань. Магістранти ознайомлюються з поезією та прозою українського письменництва міжвоєнного періоду, які входили до угруповань “Плуг”, “Гарт”, ВАПЛІТЕ, Аспіс, МАРС, неокласиків, “Молодняк”, “Логос”, “Листопад” та ін.; сприймають функціонування літературних напрямів, стилів, еволюцію окремих жанрів. Головна мета курсу – розгляд письменницьких спільнот чи об’єднань як літературно-процесуальних феноменів, з одного боку, і як суто літературознавчих, з іншого. Увагу приділяють літературним угрупованням міжвоєнного періоду, досі мало вивченим і осмисленим.

Викладач повинен аналізувати усі художні твори, беручи до уваги час їхнього написання, події біографії того чи іншого автора, дотичні до обраного історико-літературного періоду, у єдності із тенденціями європейської літератури, із застосуванням принципу історизму. Отже, матеріал необхідно викладати крізь призму історичного, біографічного, естетичного, психологічного, типологічного, комплексно-системного наукових методів. Готуючись до викладання цього курсу, педагог повинен проводити оглядові лекції та лекції літературно-портретної форми, які уміщують всі особливості та етапи підготовки до КТП.

Отже, зазначимо, що КТП – ще один шлях засвоєння та викладу біографічного матеріалу на заняття у вищій школі. Знання особливостей, типів, структури КТП сприяє формуванню літературознавчих компетенцій у магістрів. Значна роль у засвоєнні специфіки КТП та його впровадження магістром у своїй майбутній діяльності належить викладачеві літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андроникова М. И. Об искусстве портрета / М. И. Андроникова. – М. : Искусство, 1975.
2. Баранов В. И. Индивидуальность художника в жанре творческого портрета / В. И. Баранов, А. Г. Бочаров, Ю. И. Суровцев // Литературно-художественная критика. – М., 1988. – С. 170–178.

3. *Левицкий Л.* Где же предел субъективности? / Л. Левицкий // Вопросы литературы. – 1974. – № 4. – С. 101–145.
4. *Лидин В. Г.* Люди и встречи; страницы полдня / В. Лидин. – М. : Моск. Рабочий, 1980.
5. *Журавлева В. Г.* Творческий портрет персоналии как профессионально значимый жанр речи учителя русского языка и литературы / И. В. Журавлева // Речевые жанры в профессиональной риторике: теория и практика использования : сб. ст. Ч. 1 / Отв. ред. Т. А. Налимова, Т. А. Федосеева. – Новокузнецк : РИОНГПИ, 2002, С.77-92.
6. *Гусева Н. В.* Коллективный (групповой) творческий портрет как профессиональное высказывание учителя-словесника: проблема жанра // Риторика в модернизации образования. Материалы докладов участников Восьмой международной научной конференции по риторике (2–4 февраля 2004 г.). – Москва, 2004. – С. 68–70.
7. *Ленсу Е. Я.* Художественная идея и образный мир литературного произведения / Е. Я. Ленсу. – Минск, 1986.
8. П'ятакова Г. П. Вивчення біографії письменника засобами інтерактивної технології / Галина П'ятакова // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри педагогіки. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Вип. 5. – С. 27–32.
9. *Белінська І.* Перспективи порівняльного літературознавства (концепт природи в поезії В. Блейка та Ф. Тютчева) / І. Д. Белінська // Славістичні записки. – Тернопіль : ПВНЗ ТЕШО “Castrum spinosum”, 2008. – С. 13–18. – (Серія : Літературознавство. – Вип. № 3(7)).

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

THE COLLECTIVE AND CREATIVE PORTRAY AS THE METHOD OF FORMATION LITERATURE COMPETENCE IN MASTERS OF PHILOLOGY

Halyna Pyatakova

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitetska St., L'viv, 79000*

The peculiarity of the collective and creative portray is considered as a genre that investigates the author and his creative mood. In the process of developing collective and creative portray four stages, types and the structure are represented. It is proved that teaching the material at the lectures forms the literature competence in the Masters of Arts with the help of collective and creative portray.

Key words: collective and creative portray, literature competence, the biography of author, the methodology of teaching literature, the Master of philology.

“КОЛЛЕКТИВНИЙ ТВОРЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ” КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В МАГИСТРОВ-ФИЛОЛОГОВ

Галина Пятакова

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов, 79000*

Рассмотрено особенности “коллективного творческого портрета” как жанра, который исследует автора, его творческий облик. Выделено четыре этапа в процессе подготовки “коллективного творческого портрета”, типы и структура. Доказано, что преподавание материала на занятиях при помощи “коллективного творческого портрета” способствует формированию литературоведческих компетенций у филологов.

Ключевые слова: “коллективный творческий портрет”, литературоведческие компетенции, биография писателя, методика преподавания литературы, магистр-филолог.